

עמק תפארת

תהליכי שינוי בעמק יזרעאל

אוצרות: אילת הרצוולף ואורנה אתקין רביב
מפיקה: נטע הבר

תמונת "העיגול של נהלל" הפכה עד מהרה לאייקון ישראלי ולסמל חי של הגשמת אידאה ציונית. האוטופיות הגדולות של ההתיישבות לא שרדו את מבחן הזמן, וברבע האחרון של המאה העשרים החלו לדהות ערכי השיתוף בחברה החקלאית, ואיתם נמוג גם העיקרון המקודש של העבודה העברית. היישובים החלו להשתנות, "הרחבות" צצו בכל מקום והוסיפו לנוף העמק גגות אדומים ותושבים רבים שאינם חקלאים. במשקים ובשדות החלו לרכון ולעמול פועלים מכל קצוות תבל. לתמונת נוף זו נוספו שינויים חברתיים ופוליטיים שהתחוללו במדינה, ולא פסחו על העמק - ירידת קרנה של ההתיישבות העובדת הובילה לכך שהחקלאות אינה נתפסת עוד בציבור כנכס לאומי משותף ויקר ערך, אלא כעוד "מגזר", הנאבק פוליטית וכלכלית על קיומו.

בראשית המאה העשרים ואחת החלו כבישי העמק לעלות על גדותיהם, ובשדותיו צומחים היום פיגומי פלדה ובטון של גשרים, כבישים מהירים ומחלפים. רכבת העמק חידשה את ימיה וחוצה את העמק באותו מסלול עותומני, לרוחבה של הארץ, בעוד כביש שש חותר בעמק מדרום לצפון, בניגוד לתוואי הטבעי. נוסף על אלה, תוכנית חדשה לבניית שדה תעופה אזרחי מאיימת לשנות באופן דרמטי את אופיו החקלאי והשקט של העמק.

נוף העמק, שנתפס בימי ראשית ההתיישבות כתנ"כי, פואטי, מקודש, כאידאה ציונית וכנכס לאומי, עבר תהליך "חילון" והוא נתון היום בקונפליקט נוקב בין הכמיהה לשימור העבר לבין הצורך בפיתוח ובהתחדשות.

התערוכה "עמק תפארת" מבקשת להתחקות אחר השינויים בנוף העמק, כפי שחווים אותם אומנים ישראלים בני זמננו. ברגישות רבה ובניואנסים קטנים מבטאים האמנים את השינויים שחלו במראה הנוף הטבעי והאנושי, ומצביעים על תהליכים גדולים ודרמטיים המתחוללים בו.

נתוניו הטבעיים של עמק יזרעאל הקנו לו את צביונו התרבותי כבר בעולם העתיק - מישוריו הרחבים ואדמתו הפורייה אפשרו התיישבות חקלאית, ומיקומו הגיאוגרפי, מישור רחב המשתרע בין רכסי הרים, שימש מעבר טבעי והפך עורק תחבורה חיוני לרוחבה של הארץ. מאותן סיבות ממש הפך העמק גם לזירת קרבות מכריעה בכל התקופות, כדוגמת הקרב בין ברק בן אבינועם וסיסרא (שופטים ה'), שבו הכניעו בני ישראל את הכנענים. רשת ערים חזקות, ביניהן יקנעם, תענך, שונם ומגידו נפרסה בעמק לצרכי שליטה. בתקופת ממלכת ישראל פרח העמק ושיגשג, והעיר יזרעאל נקבעה כבירת החורף של הממלכה הצפונית. למרות שינויים היסטוריים וחילופי שלטון שמר העמק על נופו החקלאי, ומשערים כי רק בתקופה הרומית החל להתכנסות בביצות, וההתיישבות החלה לסגת לשוליו.

בראשית המאה העשרים החל העמק לשנות שוב את פניו. בין השנים 1909-1925 רכש יהושע חנקין (בשליחות הכשרת היישוב וקק"ל) מבעלי הון ערבים את רוב אדמות העמק, ובזה אחר זה התיישבו על הקרקע גרעיני חלוצים מהעליות השנייה והשלישית ובנו קיבוצים ומושבים. הם ייבשו ביצות, סללו כבישים, בנו בתים, זרעו שדות ונטעו חורשות ופרדסים.

"עמק יזרעאל, שהחלוצים החזירוהו להיות שוב אסם התבואה מימי התנ"ך, נעשה לתמונה חיה של אוטופיה שהתממשה ונטען באנרגיה של קדושה: "ירושלים תפילין של ראש העמק תפילין של יד", כתב המשורר א"צ גרינברג".*

החלוצים, שהגיעו לארץ טעונים באידאולוגיות אוטופיסטיות של תקומה לאומית לצד ערכים חברתיים של צדק ושוויון, שאפו לעצב את כפריהם על פי עקרונות אלה. לדוגמה, מושב נהלל, שתוכנן בידי אדריכל ההתיישבות הציונית ריכרד קאופמן, עוצב בצורת עיגול סימטרי שכל חלקיו שווים, כדי לבטא ערכים של שוויון ושיתוף בין החברים.

* יגאל צלמונה, "100 שנות אמנות ישראלית" עמ' 444, הוצ' מוזיאון ישראל 2011

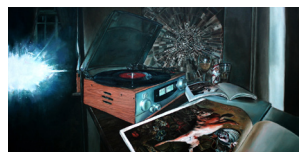

בועז לניר מזה שלושים וחמש שנים עוסק לניר בתיעוד צילומי של חברי קיבוצו, שער העמקים. הוא החל בתקופה שבה החברה הישראלית והקיבוצים עברו משבר ערכי וכלכלי - האידיאולוגיה הקולקטיבית בקיבוצים התמוטטה והובילה להפרטה. תחילה צילם את חברי הקיבוץ הוותיקים - ובהמשך את כלל אוכלוסיית הקיבוץ, לרבות המתנדבים והעובדים השכירים. צילומיו הם תיעוד מבוים, המתבונן בכאב וברגישות בחברה שבה הוא חי. בסידרת **צילומי כביש שש** מלווה לניר את סלילת הכביש בעמק. הוא מצלם את הפועלים הכורעים על ברכיהם כעובדי אדמה, את הגשרים המסיביים ואת תוואי הכביש החודר להר מדרום וממשיך הלאה צפונה. בצילומיו נראים העמק ומדרונות הכרמל בלבושם החדש העשוי בטון ומלט.

יעקב דורצ'ין מזוהה בעיקר עם פיסול בברזל. מתוך דבריו: "אתה פוגש את החומר הזה במגרשים באזורי התעשייה ואצל הספקים, אתה בוחר לך פרופיל ברזל ואתה פוגש את פליטי התרבות האלה שנהיו גרוטאות. זה חומר טעון בידע וניסיון אנושי, ויש לו היסטוריה. אני איש של ברזל, וברזל מזוהה בדרך כלל עם קושי ועם מלחמות. זו הדיאלקטיקה שמעניינת אותי: שהחומר הזה משרת דברים רכים. האופן שבו אני משתמש בברזל כדי לייצר רכות. והחומר הזה מתמסר לדימויים עד הסוף".
(מתוך ראיון עם דליה קרפל בעיתון "הארץ", מאי 2009)

דורון וולף ציורי ה"ואניטס" (מלטינית: ריקנות) היו נפוצים בעיקר בציור ההולנדי והפלמי של תקופת הברוק. הם הציגו פרטי טבע דומם, ובהם שולבו פריטים סמליים שמטרתם להזכיר לנוצרי המאמין כי החיים חולפים, וכי עליו "לזכור את המוות" (ממנטו מורי). בציור "ואניטס" יוצר האמן תחביר של חפצים שונים, ביניהם ציור בארוק הולנדי בתוך מגזין לאמנות, עם תצלום אויר של נהלל, ויוצר הקשרים חדשים ופרשנות אישית למושג "ואניטס".

גל וינשטיין ה"עיגול של נהלל" מוכר וידוע כמותג ישראלי, אייקון ציוני הטעון באידיאולוגיה האוטופית הסוציאליסטית של החלוצים. צורתו - עיגול המחולק למגרשים בעלי גודל שווה - מייצגת אידיאל של צדק חברתי המתבטא בשוויון מוחלט בין החברים. תחת המיתוס הזה חותר האמן כשהוא יוצר את נהלל משטחים "מקיר לקיר" סינתטיים וזולים, חומר ציפוי שטוח, כאיזכור לריקון אידיאולוגי ולהתמסחרות.

ליאורה קוריס בשיטותיה במושב בלפוריה ובשדותיה, בוחנת קוריס עקבות אנושיים שנותרו בנוף. אל עבודותיה היא ניגשת כמפענחת סיפור נשכח או כמנסה לפתור חידה מן העבר. בציור "שדה תירס" מתואר בכתם לבן פריט לבוש מהודר שנמצא בשדה כמופע זר ומנותק מן הזמן והמקום. בעבודת הוידאו "ברויידא כבר לא גר כאן" תרה המצלמה בתנועת סחרחורת מעגלית אחר סימני חיים בבית עזוב במושב. במרחב האישי הפרוץ והמחולל מיטשטשים ההבדלים בין מעלה ומטה, פנים וחוץ, ונוצר מעין מחול של התפוררות וכליון.

נטע הבר מיצב הסאונד "גוף העבודה" נוצר בעקבות תהליך תיעוד של בני הדור השני בכפר יהושע בתחילת שנות האלפיים ביוזמת רינה פורת. המיצב מבטא הירהורים של בני הדור השני אודות קמילת האידיאולוגיה ההתיישבותית ציונית, ומעלה שאלות בנוגע לבחירה אישית ולמשמעות כוחה של מהפכה.
(מוצב באגף הטבע בבית חנקין)